

Politiek: dienst aan gemeenschap

Over politiek vanuit christelijke waarden, katholiek sociaal denken en benedictijnse wijsheid

Eric Holterhues

Inleiding

Wat heeft politiek te maken met christelijk geloof? En wat heeft geloof vandaag nog te zeggen in een politieke context die wordt gekenmerkt door polarisatie, secularisatie en een sterke gerichtheid op de korte termijn? Voor mij zijn dit geen abstracte vragen. Ze raken aan mijn werk als lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal voor de ChristenUnie en aan mijn persoonlijke zoektocht naar hoe geloof en maatschappelijke verantwoordelijkheid zich tot elkaar verhouden.

Ik schrijf dit artikel als politicus én gelovige, gevormd door de katholieke traditie. Die traditie biedt geen politieke blauwdruk, maar wel een waardenpakket en een houding van aandacht, luisteren en matiging, gericht op het geheel. Politieke keuzes vragen precies dat: het afwegen van belangen, het uithouden tussen ideaal en werkelijkheid en het beschermen van kwetsbaarheid.

Het werk van de Eerste Kamer

De regering wordt gecontroleerd door het parlement, dat bestaat uit de Tweede en de Eerste Kamer. De Tweede Kamer neemt de lead: daar zijn de grote beleidsdebatten en worden wetsvoorstellen gemaakt en geamendeerd. De Eerste Kamer heeft het laatste woord. Zij kan een wetsvoorstel alleen aannemen of verwerpen. Zij kan niet amenderen en zij kan niet op detailniveau 'bijsturen' via wijzigingen. Juist daarom is de rol van de Eerste Kamer principieel: we toetsen wetgeving op rechtmatigheid, uitvoerbaarheid, handhaafbaarheid en proportionaliteit. En we wegen wetgeving in het licht van de rechtsstaat, grondrechten en internationale verplichtingen.

Het meeste werk gebeurt daarbij in commissies. Daar

komen drie soorten stukken langs: nieuwe wetgeving, brieven waarin de regering de Kamer informeert, en de begrotingen per departement (de Eerste Kamer heeft ook budgetverantwoordelijkheid). De stukken rond nieuwe wetgeving zijn vaak het belangrijkste. Ze volgen een aantal schriftelijke rondes waarin vragen kunnen worden gesteld aan de regering. En soms zijn er technische briefings of deskundigenbijeenkomsten. Daarna wordt besloten of de wet als hamerstuk kan worden aangenomen, er zonder debat gestemd kan worden of dat er eerst een plenair debat wordt gevoerd.

Christelijke politiek

Wat is 'christelijke politiek'? Ik ben huiverig om snel in hokjes te denken. In Nederland kennen we verschillende partijen die zich expliciet beroepen op de christelijke traditie. De SGP is een getuigenispartij: van, voor en door voornamelijk reformatorische christenen. Het CDA is christendemocratisch: sterk gericht op besturen, met wortels in het christendemocratische denken en tegelijk open voor iedereen. De ChristenUnie neemt een middenpositie in: het is een getuigenispartij die ook verantwoordelijkheid wil dragen. We spreken van politiek met een 'open Bijbel': wat betekenen waarden uit de Schrift concreet, hier en nu, voor de politieke keuzes die we moeten maken?

Daarbij is het goed te beseffen dat christenen in alle partijen actief zijn: van GroenLinks-PvdA tot VVD en van Partij voor de Dieren tot Forum voor Democratie. Dat onderstreept dat geloof ruimte laat voor een verscheidenheid aan politieke opvattingen. Wat geloof altijd doet, is een moreel kader bieden: een mensbeeld, een idee van gemeenschap, en een bron voor de deugden die politiek mogelijk maken – zoals eerlijkheid, moed, matigheid en barmhartigheid.

Bedreigingen en spanningen voor christelijke politiek

Christelijke politiek staat onder druk. Een eerste bedreiging is polarisatie. Polarisatie in de samenleving raakt ook de christelijke partijen: binnen de brede achterban van de ChristenUnie zijn er mensen die tegen SGP aanzitten en mensen die tegen GroenLinks-PvdA aanzitten. Sommigen zijn sterk bestuurlijk georiënteerd, anderen meer idealistisch – en aan beide kanten van het politieke spectrum. We probe-

ren als brede middenpartij 'de boel bij elkaar te houden'. Want polarisatie leidt tot morele oververhitting: de ander wordt niet alleen als tegenstander gezien, maar ook als moreel verdacht. Dat maakt gesprek moeilijk.

Een tweede bedreiging is de tendens richting one-issue-politiek. Als één thema alles gaat bepalen, verdwijnt het grotere verhaal: welke samenleving willen we zijn? Welke waarden dragen onze keuzes? In het maatschappelijk debat zie je hoe onderwerpen als asiel, landbouw, klimaat of bestaanszekerheid soms alle andere terreinen overschaduwden.

Een derde bedreiging is secularisatie. Secularisatie is meer dan 'minder kerk'. Het betekent ook dat religieuze taal en morele bronnen minder vanzelfsprekend worden in het publieke debat. Dat roept de vraag op: kan het nog, christelijke politiek? En zo ja, hoe ziet het er dan uit in een pluralistische rechtsstaat?

Mijn antwoord is: ja, maar alleen als christelijke politiek niet wordt opgevat als machtspolitiek met een religieuze vlag, maar als dienstbaarheid vanuit waarden die ook met anderen bespreekbaar zijn. Het is precies hier dat katholiek sociaal denken mij helpt.

Katholiek Sociaal Denken

Katholiek sociaal denken is – zoals Dorothy Day het noemde – het 'best bewaarde geheim' van de katholieke traditie. Dit denken begon met de sociale encycliek *Rerum Novarum* (1891) van Leo XIII. Deze encycliek werd geschreven in een tijd van toenemende industrialisatie; een tijd waarin de samenleving meer rijkdom produceerde, maar waarin tegelijk grote armoede zichtbaar was. Het kon niet de bedoeling zijn dat degenen die de rijkdom hielpen produceren, daar zelf arm van werden. De samenleving is er toch om ervoor te zorgen dat iedereen goed kan leven? Vanuit die intuïtie ontstond een nieuwe manier van kerkelijke betrokkenheid bij de wereld: de sociale leer.

Deze traditie is sindsdien voortdurend gegroeid met onder andere pauselijke documenten zoals *Quadragesimo Anno* (1931), *Mater et Magistra* (1961), *Pacem in Terris* (1963), *Populorum Progressio* (1967), *Laborem Exercens* (1981), *Sollicitudo Rei Socialis* (1987), *Centesimus Annus* (1991), *Caritas*

in Veritate (2009) en *Laudato Si'* (2015). Zij zijn geen beleidsnota's, maar morele kaarten: ze helpen om ontwikkelingen te duiden, de waardigheid van de mens centraal te zetten en politieke keuzes te toetsen.

Hieruit zijn vier principes te destilleren die dragers zijn van katholiek sociaal denken: *bonum commune* (algemeen welzijn), menselijke waardigheid, solidariteit en subsidiariteit.

Bonum commune – het algemeen welzijn

Bonum commune is een uitdagend, hoog ideaal. Het is het streven om in alle keuzes die we maken steeds het welzijn van allen voor ogen houden. Dus niet alleen het welzijn van een bepaalde groep, regio of generatie – laat staan mijn eigen welzijn – maar het welzijn van iedereen: jong en oud, theoretisch en praktisch opgeleid, in de stad en op het platteland, dichtbij en veraf. De vraag is steeds in hoeverre onze beslissingen het goede van de gemeenschap en het welzijn van allen dienen.

Paus Johannes XXIII verwoordt in de encycliek *Mater et Magistra* twee zaken die ook in de Nederlandse politiek actueel zijn. Enerzijds wijst hij op het mondiale perspectief: 'het grootste probleem van onze tijd is misschien dat van de betrekkingen tussen de economisch ontwikkelde landen en de landen die economisch nog in ontwikkeling zijn'.¹ Anderzijds benoemt hij interne ongelijkheid: 'Tussen de burgers van eenzelfde land bestaat niet zelden een voelbare sociaal-economische ongelijkheid. Waar dit het geval is, eisen de rechtvaardigheid en de billijkheid, dat de overheid streeft naar de opheffing of althans naar de vermindering van deze ongelijkheid'.²

1. Paus Johannes XXIII, *Mater en Magistra*, 157

2. Idem, 150

Bonum commune helpt om discussies te depolariseren. Het nodigt uit om niet te beginnen bij 'mijn groep', maar bij 'ons allen'. Het is een hoog ideaal; een stip op de horizon.

Menselijke waardigheid

Ik houd van het woord 'waardigheid'. Het verlegt het denken van economische waarde naar de waardigheid van iedere mens. Het gaat om de waardigheid en beschermwaardigheid van het ongeboort leven én van de moeder die ongewenst zwanger is geworden; van het kwetsbare leven aan

het einde; en van iedereen daar tussenin – in het bijzonder van kwetsbaren: vluchtelingen en hun gezinnen, mensen in de bijstand, mensen die niet mee kunnen komen, mensen aan de rand van de samenleving, gedupeerden van de toelagenaffaire, en van ieder die genoemd wordt in de Bergrede. Het principe van menselijke waardigheid geldt voor iedere mens: iedereen mag er zijn; iedereen is waardig.

- De encycliek *Pacem in Terris* is in dit opzicht een sleuteltekst. Paus Johannes XXIII schrijft: 'In iedere wel geordende en goed functionerende gemeenschap moet als grondbeginsel gelden, dat iedere mens een persoon is, dat wil zeggen een wezen, met verstand en vrije wil begaafd; en dat hij op grond hiervan subject is van rechten en plichten (..). Deze rechten en plichten zijn bijgevolg algemeen, onschendbaar en onvervreemdbaar.'³ Vervolgens verbindt hij rechten aan verantwoordelijkheden: 'Omdat de mensen sociale wezens zijn, moeten zij met elkaar samenleven en elkaars welzijn behartigen; daarom eist een goede orde dat men elkaars rechten en plichten erkent en dat iedereen edelmoedig bijdraagt tot het scheppen van een menselijk milieu'.⁴ De woorden van Johannes XXIII helpen om in politieke discussies niet te blijven steken in abstracties. Het brengt je steeds terug bij de concrete mens: met een gezicht, geschiedenis en kwetsbaarheid.

Solidariteit

- Solidariteit vraagt om onderlinge verbondenheid. Iemand zei mij eens: solidariteit is echt zo'n 'jaren-zeventigwoord'. Ik zou zeggen: het is actueler dan ooit. In een wereld die polariseert is het belangrijker dan ooit te strijden voor solidariteit: een samenleving waarin we niet uitgaan van het individu, maar waarin we met elkaar verbonden zijn; waarin we met zorg omgaan met de aarde; en ons inzetten voor gelijke kansen. De encycliek *Populorum Progressio* spreekt met opmerkelijke helderheid over de mondiale dimensie van solidariteit. Paus Paulus VI stelt dat het sociale vraagstuk 'wereldomvattend' is,⁵ en verbindt dat aan drie plichten: 'Vooreerst de plicht van solidariteit. (..) Vervolgens de plicht van sociale rechtvaardigheid. (..) Tenslotte de plicht van universele liefde waardoor een meer menselijke wereld geschapen wordt voor allen'.⁶ In dezelfde lijn klinkt zijn beroemde formule-

ring: 'ontwikkeling is thans de nieuwe naam voor vrede.'⁷

7. Idem, 87

Solidariteit is dus niet zomaar een emotie; het is het fundament onder de manier waarop instituties en beleid zodanig moeten worden vormgegeven dat ze gericht zijn op het beschermen van de kwetsbare andere.

Subsidiariteit

Subsidiariteit is een ordeningsprincipe. De voorkeur ligt erin de verantwoordelijkheid zo laag mogelijk in de samenleving te leggen. Maar het is in christelijk-sociaal denken meer dan dat. Het gaat erom dat je je bewust bent hoe we het beste de samenleving organiseren. Dat kan laag en decentraal, maar soms moet het ook centraal. Belangrijk is de voorkeur voor het maatschappelijk middenveld: burgers, groepen van burgers, verenigingen en gemeenschappen. Misschien is dit wel een van de problemen in onze tijd: dat we mensen zijn gaan beschouwen als individuele consumenten met wie de staat – door sommigen beschouwd als de 'BV Nederland' – vooral een transactionele relatie heeft. Maar de mens is veel meer. De mens is een relationeel wezen.

Subsidiariteit kleurt ook mijn blik op wetgeving: we grijpen vaak naar nieuwe regels om misstanden op te lossen, zonder dat we ons afvragen wie deze misstanden het beste zou kunnen oplossen en of de overheid dat is. En ook of we daar wetgeving voor nodig hebben. Er zit iets van maakbaarheid in om meteen te komen met nieuwe wetgeving. 'Normen veronderstellen waarden', zoals Ernst Hirsch Ballin eens zei. Het is een illusie te denken dat we met normen waarden kunnen afdwingen. Hirsch Ballin benadrukt dat het recht 'waarde(n)vol' is. Normen (regels) zijn niet slechts technische instrumenten, maar uitdrukkingen van waarden zoals menselijke waardigheid en vrijheid. Subsidiariteit vraagt dus ook om culturele en morele bronnen: opvoeding, gemeenschapsvorming, een vitaal middenveld.

Pauselijk spreken: een levende traditie

In pauselijke documenten vind ik niet alleen principes, maar ook een taal die helpt om hoopvol en tegelijk realistisch te blijven. De pastorale constitutie *Gaudium et Spes* van het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) opent met woorden

8. *Gaudium et Spes*,

1

die de toon zetten: 'De vreugde en de hoop, het leed en de angst van de hedendaagse mens, vooral van de armen en van alle lijdenden, zijn ook de vreugde en de hoop, het leed en de angst van Christus' leerlingen.⁸ Wie vanuit geloof over politiek denkt, geeft het dienen een centrale plaats.

9. Paus Benedictus XVI, *Caritas in Veritate*, 43

Paus Benedictus XVI corrigeert in de encycliek *Caritas in Veritate* een cultuur die vooral rechten claimt. Hij schrijft: 'Veel mensen matigen zich tegenwoordig aan dat ze niemand iets verschuldigd zijn, behalve zichzelf. Ze denken dat ze alleen rechten hebben en hebben het er dikwijls erg moeilijk mee verantwoordelijkheid te nemen voor het laten rijpen van hun eigen integrale ontwikkeling en die van anderen. Daarom is het belangrijk een nieuwe overdenking op gang te brengen over het feit dat rechten plichten vooronderstellen, willen de rechten niet tot willekeur vervallen'.⁹ Dit is geen conservatieve reflex, maar een sociaal-morele waarschuwing. Als rechten worden losgemaakt van verantwoordelijkheid, ontstaat een grenzeloze spiraal van eisen, terwijl de elementaire rechten van de zwaksten vaak niet eens worden erkend.

10. Paus Franciscus, *Laudato Si'*, 15

11. Idem, 63

12. Idem, 240

Paus Franciscus voegt daar in encycliek *Laudato Si'* een holistische horizon aan toe. Hij benadrukt dat *Laudato Si'* 'nu toegevoegd' is 'aan de kern van de sociale leer van de Kerk'.¹⁰ Hij schrijft dat de sociale leer geroepen is verrijkt te worden door nieuwe uitdagingen aan te gaan.¹¹ En hij vat zijn visie samen in een zin die ik steeds opnieuw hoor terugkeren: 'Alles is met elkaar verbonden.'¹² Die zin is theologisch en politiek tegelijk. Theologisch omdat zij herinnert aan de Schepper en aan de onderlinge verbondenheid van de schepping. Politiek omdat zij vraagt om integrale keuzes: ecologie, economie, sociale rechtvaardigheid en innerlijke bekering horen bij elkaar.

13. Idem, 89

14. Idem, 42

Laudato Si' verwoordt deze verbondenheid ook concreet: 'Als onderdeel van het heelal en geschapen door een en dezelfde Vader, zijn wij allen door onzichtbare banden verbonden'.¹³ En: 'Daar alle schepselen onderling met elkaar zijn verbonden, moet van ieder ervan de waarde met liefde en verwondering worden erkend en hebben wij allen als geschapen wezens elkaar nodig.'¹⁴ Zulke zinnen geven een morele diepte aan discussies over klimaat en biodiversiteit: het gaat niet alleen om techniek, maar om relaties, verantwoordelijkheid en eerbied.

Werk in uitvoering: politiek in de praktijk

Hoe werkt dit alles in de praktijk? In de Eerste Kamer is er een tsunami aan stukken. Als kleine fractie moeten we prioriteren. Wij kiezen – in lijn met onze waarden – voor een aantal speerpunten: klimaat en duurzaamheid, mensen in de marge van de samenleving, de rechtsstaat en alles wat daarvoor nodig is, degelijk financieel beleid, ruimhartige opvang van vluchtelingen en het vermijden van onnodige regeldruk.

Dat leidt tot een bijzondere positionering. Soms werken we ‘over rechts’ samen, bijvoorbeeld met de VVD, als het gaat om degelijk financieel beleid of het beperken van regeldruk. Soms werken we ‘over links’ samen, bijvoorbeeld met GroenLinks-PvdA en D66, als het gaat om klimaat of humaniteit in migratie. Dat is geen opportunisme, maar een gevolg van het streven naar het algemeen welzijn: onze waarden leiden tot wisselende coalities.

In onze fractiepraktijk speelt de Schrift een expliciete rol. Elke fractievergadering begint met Schriftlezing en gebed, en wordt met gebed afgesloten. Een kerntekst is Micha 6,8: ‘Hij wil niets anders dan dat gij u houdt aan het recht, dat gij de trouw eerbiedigt, en u tegenover uw God ootmoedig gedraagt.’ Dat vers is bijna een samenvatting van politieke deugden: recht, trouw en nederigheid.

Een andere kerntekst is Matteüs 25, waar Christus zich identificeert met de hongerige, de dorstige, de vreemdeling, de naakte, de zieke en de gevangene.¹⁵ Dit is geen sentimentaliteit, maar een radicale toetssteen. En in de Bergrede worden de zachtmoedigen, de barmhartigen, de vredestiters en degene die honger en dorst naar gerechtigheid zalig genoemd.¹⁶ In politieke taal zou je kunnen zeggen: het Evangelie heeft een ‘voorkeursoptie’ voor de kwetsbaren en een roeping tot vrede en gerechtigheid.

15. Matteüs 25,35–36

16. Matteüs 5,3–10

Benedictijnse spiritualiteit als politieke houding

Tot nu toe heb ik vooral gesproken over principes en documenten. Maar een benedictijns publiek weet: spiritualiteit gaat niet in de eerste plaats om ideeën, maar om oefening. De Regel van Benedictus vormt mensen door ritme en aandacht. Dat ritme – ora et labora – kan ook een politieke houding voeden.

In de politiek is ‘luisteren’ geen vrijblijvende deugd; het is een voorwaarde voor goed bestuur. Benedictus begint zijn Regel met het woord ‘Luister’ (*Ausculta*). Luisteren betekent: de ander werkelijk toelaten, ook als hij of zij je tegenspreekt; en ook: luisteren naar de werkelijkheid, naar feiten, naar signalen uit uitvoering en samenleving. Veel politieke mislukkingen komen voort uit het niet-luisteren: het overschatten van maakbaarheid, het onderschatten van neveneffecten, en het negeren van ervaringen van burgers.

Discretio – maat houden of het zoeken naar de juiste maat – is eveneens politiek relevant. *Discretio* is geen middelmatigheid. Het is de deugd van proportie. Zij helpt om niet te reageren vanuit impuls, verontwaardiging of media-druk, maar vanuit afweging. In de Eerste Kamer vertaalt *discretio* zich in het geduld van schriftelijke rondes, in het zorgvuldig lezen van stukken, en in het durven vragen naar uitvoerbaarheid en proportionaliteit.

Stabilitas - stabiliteit - kan worden verstaan als trouw aan de roeping en aan de institutionele plek. Politiek vraagt om volharding, juist wanneer resultaten langzaam komen.

En tenslotte: *humilitas*. Benedictijnse nederigheid is niet kleinheid, maar realisme: weten dat je afhankelijk bent, dat je kennis beperkt is, dat je ook fouten maakt. In politiek is nederigheid zeldzaam en daarom kostbaar. Ze opent ruimte voor leren, voor correctie, en voor het erkennen van fouten – iets wat in de relatie tussen overheid en burger cruciaal is.

Secularisatie, pluraliteit en christelijke politiek

We bevinden ons echter niet in een context die louter uitgaat van Benedictijnse waarden. Sterker nog: de Nederlandse samenleving is grotendeels gesecculariseerd. Secularisatie roept de vraag op hoe christelijke politiek zich verhoudt tot de pluralistische rechtsstaat. Voor mij is het belangrijk om twee valkuilen te vermijden.

De eerste valkuil is terugtrekking: alsof geloof alleen nog privé kan zijn en niets meer te zeggen heeft over publieke keuzes. Dat zou een verarming zijn, niet alleen voor christenen maar voor de samenleving. Iedere traditie – religieus of seculier – heeft morele bronnen. De rechtsstaat vraagt niet om morele leegte, maar om een gedeelde spelregel: argumenten moeten bespreekbaar zijn, en wetgeving moet alge-

meen en rechtvaardig zijn.

De tweede valkuil is dominantie: alsof geloof een vanzelfsprekend recht heeft om anderen te sturen. Dat past niet bij christelijke dienstbaarheid, en ook niet bij *Gaudium et Spes*, dat juist de weg van dialoog en solidariteit kiest.

Christelijke politiek kan in een seculiere context vruchtbaar zijn als zij haar waarden vertaalt in taal die ook voor anderen toegankelijk is, zonder haar bron te verloochenen. Ik verwijs hierbij graag naar het boek *Vreemdelingen en priesters* van Stefan Paas. Paas stelt dat christenen in de huidige westerse samenleving 'vreemdelingen' zijn geworden, maar dat zij tegelijkertijd een 'priesterlijke' rol hebben. Dit betekent dat zij, in plaats van zich terug te trekken, dienstbaar en bemiddelend aanwezig moeten zijn in de wereld.¹⁷ Katholiek sociaal denken biedt een brug om de verbinding tussen geloof en samenleving te leggen. Het spreekt over waardigheid, rechten en plichten, solidariteit, subsidiariteit en algemeen welzijn – begrippen die in het publieke debat verstaanbaar zijn, en tegelijk geworteld in een diep mens- en wereldbeeld.

17. Stefan Paas, *Vreemdelingen en Priesters*, VBK Media, 2015

De noodzaak van christelijke politiek

Is christelijke politiek noodzakelijk? Ik meen van wel. Niet omdat christenen betere mensen zijn, maar omdat waarden-gedreven politiek noodzakelijk is. Te vaak gaat politiek uit van maatregelen, van instrumenten, van korte termijn en single issues. Er is behoefte aan 'grote gedachten': welke samenleving willen we zijn, wat drijft ons? Dat is precies de vraag naar bronnen.

In een tijd van toenemende polarisatie is christelijke politiek ook een opdracht om verbinding te leggen. Verbinding is geen vaag midden. Het is het volhouden van gesprek, het weigeren van demonisering, en het zoeken naar gedeelde waarden. Benedictijnse wijsheid kan daarbij helpen: de ander benaderen met respect; de waarheid zoeken zonder hardheid; en de gemeenschap vooropstellen.

Christelijke politiek voor mij dus geen project van macht, maar een oefening in dienstbaarheid. Politiek is, in de beste betekenis, zorg dragen voor de voorwaarden waaronder mensen kunnen leven, groeien en tot hun recht komen. Dat is uiteindelijk een morele en spirituele opdracht.

Eindreflecties

Ik keer terug naar de beginvraag: politiek en christelijke waarden. Voor mij gaat het niet om een christelijk label op beleid, maar om een christelijk gevormde manier van kijken en handelen: gericht op het algemeen welzijn, met respect voor waardigheid, met solidariteit die ook de verre naaste omvat, en met subsidiariteit die het middenveld serieus neemt. Pauselijke documenten bieden daarbij geen kant-en-klare oplossingen, maar een kompas. Benedictijnse spiritualiteit biedt geen slogans, maar een houding. En de Schrift blijft een kritische spiegel.

Misschien is dat de kern: politiek is niet alleen het oplossen van problemen, maar ook het oefenen van deugden. In een cultuur die versnelt, polarisatie beloont en moraal reduceert tot opinie, is het al veel om te blijven oefenen in luisteren, matigheid, moed en hoop. Dat is 'werk in uitvoering'. En misschien is dat precies waar monastieke wijsheid en politieke verantwoordelijkheid elkaar raken: in het dagelijkse, geduldige, soms stille werk om het gemeenschappelijk leven menselijk te houden.

En dat vraagt dagelijks om oefening in waarheid en barmhartigheid, maar ook om discipline: de tijd nemen om te lezen, te luisteren en te bidden, juist wanneer de druk toeneemt. Zo kan politiek een plaats worden waar het gemeenschappelijk huis met zorg wordt bewaakt. □

*Eric Holterhues (*1972) studeerde Theologie aan de Katholieke Universiteit Utrecht en volgde aanvullende vakken aan de Radboud Universiteit te Nijmegen, de Universiteit Utrecht, de Erasmus Universiteit Rotterdam en New York University. Naast senator voor de ChristenUnie is hij Director Partnerships for Impact bij FMO, de Nederlandse ontwikkelingsbank. Hij is voorzitter van de Raad van Toezicht van KRO-NCRV en lid van de Raad van Advies van het Laudato Si'-Instituut van de Radboud Universiteit.*